PSYCHOLOGICAL DIARY AND ACT OF CREATION IN MAX BLECHER'S EPISTLES

Nicoleta Hristu (Hurmuzache)
PhD Student, "Dunărea de Jos" University of Galaţi

Abstract: This article aims at revealing author Max Blecher's personality as friend and confessor as it arises from the letters addressed to Geo Bogza. Embracing Alexandru Sandulescu's theoretical conception according to which epistles have as a fundamental feature literariness which is artistic aestheticism, Blecher's letters written between 1934 and 1938 and art bound together by contiguity, and prove the authenticity and the writing talent of the addresser. The analysed epistolary corpus will state both the assumed tragic condition, the literary projects and elective affinities of the person Max Blecher, constituting a real existential file, a psychological diary and an act of creation. Thus, Max Blecher's correspondence, besides its literary value proves its ideological component in competition with the indisputable poetic valence of the epistolary text.

Keywords: epistles, literariness, artistic aestheticism, file existential, poetic valence.

Dincolo de premisa susceptibilă de adevăr că omul este condus în viaţă de ideea unui liber arbitru înnăscut, fatalitatea destinului contravine acestei aserţiuni, în sensul în care timpul se dovedeşte un real inamic al îngerului împurpurat al Thanatosului. Cu toate acestea, marile destine ale oamenilor ce urmează un parcurs iluminat de scânteia genialităţii, devin mituri existenţiale prin prisma unor întâlniri epocale facilitându-le culoarul devenirii personale şi colective. Întruchiparea acestui vis al soartei privilegiate o reflectă personalitatea integră a autorului Max Blecher care conştientizează şansa ce i s-a oferit pentru a se bucura de clipele devenite eternitate în dimensiunea scriiturii, şi acest lucru a fost posibil doar prin prezenţa prietenului de suflet, Geo Bogza, care i-a insuflat cultul prieteniei, un stimulent fervent al actului creativ. Însuşi scriitorul Max Blecher consideră a fi primordială această întâlnire care nu trebuie ignorată:

"Totul este în van, totul este fără importanţă, ceea ce contează în viaţă sunt întâlnirile dintre prieteni, bucuria asta impalpabilă ca aerul şi pe care o respiri într-adevăr."[1]

"Viaţa nu merită trăită decât pentru aceste rare şi sublime întâlniri."[2]

O încadrare în literatura română a acestei impozante prezenţe auctoriale se poate face recurgând la opinia critică avizată care a încercat de-a lungul timpului o plasare a operei în anumite tipare, însă s-a dovedit de fiecare dată caracterul insolit al acesteia. Blamat şi condamnat valoric în *Istoria literaturii române* prin similarităţi cu Thomas Mann ("romanul *Inimi cicatrizate* pare o imitaţie după *Der Zauberberg* de Thomas Mann"[3]) sau dimpotrivă apreciat pentru influenţele venite pe filieră central-europeană ("*Întâmplări în irealitatea*

[1] **Mădălina, Lascu**, *M. Blecher, mai puţin cunoscut- Corespondenţă şi receptare critică*, Bucureşti, Editura Hasefer, 2000, p. 59, (Roman, 4.III.1935);
[2] Idem, p.136, (Roman, 24 martie 1937);
[3] **George, Călinescu**, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, Editura Minerva, 1982, editia a II-a, p.966;

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

imediată […] Aş apropia-o de *Nadja*, cartea de magie şi onirism care va supravieţui lui Andre Breton"[4], "M. Blecher face parte dintr-o familie întreagă de autori rămaşi puţin cunoscuţi (Bruno Schultz, Robert Walser), dar al căror exponent genial a fost Franz Kafka"[5]) sau prezentând în materia textuală aspecte tangenţiale sartriene şi proustiene, prelucrate şi redefinite în manieră personală ("Greaţa lui Blecher e provocată nu de atingerea unui galet, ci de parfumul care, simultan, îl atrage şi îl îndepărtează"[6], "Memoria lui Max Blecher, ca şi cea a lui Marcel Proust, e una vizualizantă" […], dar "În cazul lui Max Blecher trecutul nu mai poate fi însă reconstituit"[7]), autorul Max Blecher scrie o literatură existenţialistă, suprarealistă şi onirică prin viziunea picturală, corintică[8] în sensul promovării unui metaroman, propune un "model narativ experimental"[9] care reprezintă în definitiv o dialectică dintre trăire vs scriere ce tinde să se automistifice într-un singur glas, cel al "texistenţei"[10].

Periplul critic aflat în plină expansiune verbală continuă să redescopere alte aspecte semnificative ale operei blecheriene descifrate în cheie hermeneutică, psihanalitică, mitocritică în direcţia unei valorizari ce contribuie la canonizarea artistului, însă prea puţin s-a vorbit de omul din umbră, de figura umanoidă a lui Max Blecher. Autorul poate fi identificat în ipostaza de prieten şi confesor în scrisorile pe care acesta obişnuia cu tenacitate să le scrie familiei Bogza, ca semn al unei prietenii durabile şi sincere. Prozatorul, poetul şi eseistul Max Blecher este înfăţişat în postura de epistolier, oferind "elementele unui portret moral, posibilitatea unei cunoaşteri mai adecvate a omului, cum spune francezul, «par lui-meme.»"[11]

Este necesară o delimitare conceptuală între autor epistolar şi epistolier pentru o lărgire a sferei semantice, dar şi pentru a defini cu certitudine poziţia pe care o ocupă Max Blecher în contextul corespondenţei private, avându-l ca partener de confesiune pe scriitorul Geo Bogza. Autorul epistolar îşi îndreaptă atenţia către un destinatar colectiv şi atunci este vizibilă intenţionalitatea literară şi, bineînţeles, o accentuată persuasiune a retoricii capabilă să accepte complicitatea publicului, aducând în faţa emiţătorului un cititor abstract care se îmbracă în haina cititorului ideal. Epistolierul urmăreşte o comunicare bilaterală, intimă, reflexivă, scrisă sub imboldul spontaneităţii, neglijând aspectele structurale ale unei scrisori, ceea ce oferă autenticitate acestui document, asigurând şi un loc mult mai preţuit în posteritate. Tipul de emiţător epistolier, care îşi dezvăluie viaţa în cele mai infime particule existenţiale, va contura un destin singular marcat de frământări sufleteşti sau bucurii de care se eliberează prin scriitură, reuşind să se detaşeze şi chiar să se înstrăineze de aceste perturbaţii emoţionale:

"El ne face să asistăm la aventurile unui destin uman, cu implicaţiile lui tragice şi comice, care, autoanalizâdu-se o viaţă întreagă, ajunge să se identifice cu ficţiunea însăşi."[12]

Aşadar, acceptând teoretizarea lui Alexandru Săndulescu, scrisorile redactate de Max Blecher către Geo Bogza ţin de literatura epistolară, o categorie mult mai restrânsă decât cea a genului, dupa cum întrevăzuse şi criticul G. Lanson. Demersul analitic al textului epistolar

[4] **Saşa, Pană**, *Cu inima lângă M. Blecher*, în M. Blecher, *Vizuina luminată*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1971, p. 7;
[5] **Ovidiu, S. Crohmălniceanu**, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol I, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, p. 506;
[6] **Iulian, Băicuş**, *Max Blecher- Un arlechin pe marginea neantului. Micromonografie critică*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2004, p. 60;
[7] Idem, p.72;
[8] **Nicolae, Manolescu**, *Arca lui Noe*, Manolescu, Editura 1001 GRAMAR Bucureşti, 1998;
[9] **Gheorghe, Glodeanu**, *Max Blecher şi noua estetică a romanului românesc interbelic*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005, p.21;
[10] **Iulian, Băicuş**, op. cit., p. 197;
[11] **Alexandru, Săndulescu**, *Literatura epistolară*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, p. 18;
[12] Ibidem;

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

blecherian va puncta particularităţile scrisorii (naturaleţea, spontaneitatea, sinceritatea), dar şi autenticitatea scriiturii reliefată prin patosul afectiv al sentimentului de prietenie, prin modestia fără margini a actelor sale artistice, prin simţul autocritic desăvârşit şi de aici firea perfecţionistă, prin incisivitatea domolită de o educaţie aleasă îndreptată către spiritului burghez, prin încărcătura po(i)etica a textelor, prin fiorul tragicului care-i străbate viaţa, redat, însă, fără sentimentalisme sau lamentaţii absurde. Acest excurs epistolar dezvăluie în ochii cititorilor nepermişi o dramă a individualităţii care se va transforma treptat într-o parabolă a vieţii. Existenţa limitată şi maladivă a lui Max Blecher este o alergare în contra-timp, tânărul fiind atins de o boală incurabilă la vremea aceea, morbul lui Pott, care încearcă să asimileze şi să recupereze anii netrăiţi. Este de la sine înţeles acest tumult al vieţii, o cavalcadă de fapte concrete ce dau consistenţa realului, o mixtura de preocupări intelectuale, pasiuni artistice şi legături sacrosancte cu apropiaţii lui, care, în definitiv, reprezintă expunerea picturală a *Strigătului* exasperant a lui Eduard Munch.

Corpusul epistolar este alcătuit din cele 141 de scrisori redactate de Max Blecher care au fost arhivate de Mădălina Lascu şi inserate în volumul *M. Blecher, mai puţin cunoscut* şi din câteva misive descoperite recent de anticarul Dragoş Stăncescu şi publicate în articolul *Corespondenţă inedită* din România literară, semnat de Ion Pop.

Datarea cronologică a epistolelor, începând cu 5 iunie 1934 şi având ca punct terminus 15 martie 1938, anul extincţiei autorului, defineşte mai mult decât o prietenie, este o legătura sacră între două suflete îngemănate spiritual şi intelectual, o privire-punte resimţită atemporal şi aspaţial prin verva scrisului, forfota frazelor şi frământarea gândurilor- cuvânt: "eşti printre acele cât se poate de rare evenimente din viaţa mea care sunt şi vor rămâne sublime."[13]

Epistolele respiră confortul prieteniei, un adjuvant al bucuriei de a trăi şi de a scrie. Însemnele de mulţumire nu ezită să apară de fiecare dată când Blecher primeşte răspuns la scrisori şi intuieşte în partenerul său de confidenţă un camarad fidel al destăinuirilor sale: "Îţi mulţumesc încă o dată pentru toate dovezile de simpatie ce mi le dai. Ele cad pe un teren arzător ca un carbune aprins şi mă ating în cele mai adânci şi ascunse sensibilităţi."[14] Scriitorul în rolul de epistolier îşi trădează vădit latura sa artistică, nu se poate dezice de vocea lirică a gândirii sale, şi atunci este evidentă plasticitatea limbajului prin care sentimentele sunt metaforizate. În aceeaşi măsură, Blecher este plăcut surprins şi emoţionat până la lacrimi de gestul imortalizării prieteniei într-un poem publicat de Geo Bogza în Frizele- *De vorbă cu Max Blecher*. Prin trupurile celor doi scriitori clocoteşte acelaşi sânge al prieteniei, a cărei regalitate se scrie doar prin arta cuvântului:

"nu ştiu însă dacă imaginaţia ta îţi prezintă calitatea exactă a acestei emoţii şi mai ales caracterul ei ascuns, acela ce nu intră în cuvinte şi se realizează singur, o singură dată, cu un fel de cald rostogolit de sânge lângă inimă şi cu o respiraţie care se purifică deodată ca şi cum tot corpul şi-ar găsi un sens de mult căutat. Înţelesul poemului pe care corpul şi organele mele l-au găsit azi dimineaţă era acel al prieteniei."[15]

În această epistolă, însemnul prieteniei devine un simbol al transcendenţei, sentimentul provocând o levitaţie a fiinţei, o dionisiacă trăire şi totodată o apolinică contemplare a simţământului care străbate timpul. Aici este surprinsă forma idealiza(n)tă a prieteniei care se supradimensionează, fiind propulsată în Neant, de unde se reîntoarce în sufletele celor doi muritori cu o intensitate arzândă.

[13] **Mădălina, Lascu**, op. cit., p. 136 (Bucureşti, 24 martie 1937);
[14] Idem, p. 33 (Roman, 17. X. 1934);
[15] Idem, p. 36 (Roman, 27. X. 1934);

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

De cele mai multe ori, M. Blecher recunoaşte vădit în faţa amicului său norocul de a-l fi întâlnit, moment revelator pentru un destin care şi-a curbat ascensional traiectoria şi a trezit demonii raţiunii ce au rostit cel mai pur act al demistificării eului, creaţia literară blecheriană. De aceea, prezenţa lui Geo Bogza în viaţa lui Blecher capătă o conotaţie ontologică, poate singura resursă de vitalitate care a fost capabilă să redea acestei plămade din "carne, sânge şi gând"[16] un dor de viaţă nestins:

"fără tine aş fi continuat să vegetez în cel mai execrabil şi mai obscur anonimat, îmbuibat de visuri absurde şi de dadaisme învechite. Ţie îţi datorez înainte de toate organizarea mea şi apoi posibilităţile de publicare. Este ceva ce se numeşte "sensul vieţii", iartă-mi cuvântul acesta mare, şi tu ai dat un sens "vieţii" mele."[17]

"Încă o dată mă gândesc la tot ce-ai făcut tu pentru mine; dacă nu ne întâlneam, eu aş fi rămas în bezna celui mai negru şi odios diletantism."[18]

Blecher îşi poartă cu mândrie numele devenit emblema unei prietenii exemplare, nume ce a dobândit sonoritate doar printr-o schimbare radicală de viziune şi crez literar, scuturându-se de colbul îndoctrinării veninoase care ar fi redus fiinţa la o imuabilă tăcere. Autorul se lasă absorbit cu nesaţ de spiritul cultivat şi deschis noilor tendinţe bogziene, asimilând cu rapacitate microbul literaturizării propriei experienţe şi reuşind să fenteze într-un stil sisific drama sa existenţială. Astfel, este evidentă recunostinţa pe care Blecher o poartă confratelui său, fiindu-i îndatorat pentru renaşterea unui spirit letargic care, odată înrourat, avea să vorbească lumii despre libertatea supremă a omului. În pofida exilului faţă de semeni, provocat de o boală avidă de trup, sufletul scriitorului a reuşit să se elibereze de tirania timpului hâd, trecând printr-o dramă inumană şi depăşind-o în cel mai firesc mod cu putinţă. Şi această victorie efemeră şi totuşi eternală este surprinsă atât de bine în comentariile lui Alexandru Protopopescu: "Max Blecher se află în zguduitoarea situaţie a înotătorului care, nemaiavând nicio şansă de a scăpa de la înec, explică arta şi frumuseţea înotului."[19]

Confesiunea blecheriană atinge pe alocuri cote paroxiste, însă trebuie înţeleasă această exacerbată sinceritate ca o dovadă clară a prieteniei ce a fost ridicată pe stindardul celor mai nobile sentimente. Întotdeauna, raţiunea reprezintă restul, oamenii, familia, şi chiar literatura, însă irealitatea aparţine numai sufletelor alese, a celor care ştiu să vadă lumea dincolo de lume, acel *mundus archetypalis* în sens jungian. Blecher şi Bogza fiinţează într-o lume apariţională, care este nicăieri şi oriunde, vizibilă şi invizibilă, palpabilă doar celor care cred cu certitudine în ea. Aceştia creează labirintul însufleţit al unui *cogito* ce se reinventează într-un Icar desăvârşit care îşi prelungeşte zborul.

"Pentru oricine în lume, vorbesc, scriu sau mă port cu sentimentul interior al unei profunde indiferenţe. Când este vorba însă de tine nu mai păstrez nicio luciditate şi simt că totdeauna ce este în legatură cu tine e topit în sângele meu, vuind în mine, în amestec indiscernabil cu ceea ce sunt eu însumi. În fond viaţa mea este ceea ce a fost ea înainte de a te cunoaşte PLUS ceea ce ai făcut tu dintr-însa."[20]

Se poate admite faptul că între cei doi scriitori se profilează un arhetip al prieteniei întruchipat de o anima care vibrează pe rând şi apoi la unison în inimile unor visători autentici. Este vorba despre Elly, soţia lui Geo Bogza, care întotdeauna a ştiut să întreţină şi să tempereze

[16] **B., Tzoani**, *Hasmonaea*, an XIX, n.12, iunie 1938, p. 27;
[17] **Mădălina, Lascu**, op. Cit., p. 72, (Roman, 22. VI.1935);
[18] Idem, p. 103 (Roman, 27.I.1936);
[19] **Alexandru, Protopopescu**, *Romanul psihologic românesc*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1978, p. 242;
[20] **Mădălina, Lascu**, op. cit., p. 117 (Roman, 26. VI.1936)

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

sufletele pătimaşe ale celor doi prieteni, să-i susţină în activitatea literară şi să facă din momentele cumpănitoare ale vieţii sincope temporare devansate prin forţa animei, aducătoare de lumină şi speranţă. De aceea, Blecher se adresează în scrisorile sale nu numai amicului său, ci familiei Bogza, strecurând printre rânduri şi reverenţa mulţumitoare, verbalizată şi poetizată într-un discurs stilizat, rafinat, în faţa imaginii angelice a lui Elly:

"Îţi mulţumesc, iubitul meu Geo Bogza şi ţie iubita mea Elly care întotdeauna prin admirabila ta prezenţă ai ştiut să susţii atmosfera de prietenie dintre mine şi Geo. Tu eşti complementul strict necesar care a activat în prietenia noastră prin simpla prezenţă în acelaşi fel în care aerul ne era necesar. "[21]

Epistolierul îşi intensifică gradat trăirea cu fiecare scrisoare şi trece în scurt timp de la mulţumire la gratitudine şi în cele din urmă ajunge la veneraţie, pretextând solidaritatea, durabilitatea şi consistenţa acestei temelii umane care a legat, în definitiv, două destine într-unul prin acelaşi respiro conspirativ al iubirii fraterne. Ipostaza de "arlechin pe marginea neantului"[22] propusă de Iulian Băicuş personajelor literare blecheriene nu concordă cu eul vigil al autorului, însă se poate invoca "o asemenea entitate slabă (a lui Blecher) care are nevoie de zona "tare" a scrisului prietenului său pentru a supravieţui."[23]

"Tu eşti expresia lumii tari, de bază, granitică, şi mi-ai adus în cunoaşterile mele o realitate care îmi lipsea. Vorbesc chiar şi pentru boala şi pentru viaţa mea în general, nu vorbesc din punct de vedere intelectual."[24]

Alături de sinceritatea şi naturaleţea textelor epistolare, spontaneitatea limbajului blecherian este vizibilă mai ales prin încercarea fortuită de a subscrie figura marelui prieten planului ideatic, iar dominantele propulsării în transcendental sunt vizualizante, esteticizante în sensul definirii unui *homo symbolicus*: "stâlpul solid de sprijin"[25] sau "zidul" pe care se sprijină "viţa" de vie. Glasul îndepărtat al acestui "frate de sânge […], înţelegător"[26] răsună în trupul lui Blecher ca o bataie susţinută a cordului, redându-i o viaţă privată de corsetul bolii, o viaţă eliberatoare, atât de necesară, ale cărei coordonate, cele ale complenitudinii şi ale siguranţei, ar contribui la *salvarea speciei*:

"Îţi mulţumesc pentru rândurile tale tonice, revifiante de astăzi, tu nu ştii poate câtă energie şi reconfort îmi aduc vorbele tale, sunt ca o transfuzie de sânge bun, viu."[27]

În aceeaşi măsura, epistolele primite de la Geo Bogza îi insuflă lui Blecher curajul de a continua să scrie, oferindu-i flacăra inspirativă care să vegheze asupra operei, acel "balsam"[28] binecuvântat ce-i poartă fiinţa într-o beţie frenetică de gânduri, scăpătări genuine ale creaţiei. Blecher intuieşte în persoana prietenului său mai mult decât o sursă de iluminare, mizează atât pe flerul acestuia de a-i corija textele, cât şi pe simţul critic căruia îi acordă cea mai mare însemnătate: "Te rog înarmează-te cu spiritul critic cel mai sever pentru a-l ceti şi nu-mi rezerva nicio indulgenţă; sper că va rezista acestui examen."[29] Încrederea în sfaturile creditorului său de cuvânt este totală, şi nu ezită să filosofeze atunci când îşi exprimă sentimentul nemăsurat al cordialităţii: "încrederea este ceva vag, un sentiment supus controlului, înţelegi? E ceva mai tare

[21] Idem, p. 128 (Roman, 18.XII.1936);
[22] **Iulian, Băicuş**, op. cit., p. 3;
[23] Idem, p.33-34;
[24] **Mădălina, Lascu**, op. cit., p. 34 (Roman, 17. X.1934);
[25] Idem, p. 38 (Roman, 31.X.1934)
[26] Idem, p. 132 (Roman, 21.I.1937)
[27] Idem, p. 76 (Roman, 23. VII.1935)
[28] Idem, p. 82 (Roman, 16.IX.1935);
[29] Idem, p. 78 (Roman, 7.VIII.1935);

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

decât simpla încredere şi fluidul acesta mă stăpâneşte pentru tine din cap până în picioare."[30] Astfel se explică faptul că prietenia statornică dintre cei doi scriitori depăşeşte cu mult intensitatea unui sentiment, devine o stare, o ambianţă, o atmosferă suficientă sieşi ce înţelinează sufletele unor alchimişti ai vorbelor, torţe veşnic arzânde ale cuvântului. Blecher îmbracă simţămintele în veşminte semantice, le simbolizează, le reconfigurează, le abtractizează, le geometrizează în fulguraţii cineaste sau orfice. Cultul prieteniei este în mod cert o artă în viziunea lui Blecher:

"Toamna va fi plăcut la Roman, vom face focul în odaie, vom sta de vorbă, vom bea ceaiul, afară va ploua; voi constituiţi filmul cel mai interesant pe care-l văd zilnic cu zeci şi sute de detalii."[31]

"voi nu auziţi cum în mine fiecare celulă freamătă de dragoste pentru voi, rumoarea sângelui din mine este însăşi melodia acestei iubiri."[32]

Scriitorul romaşcan se arată un suflet generos, preaplin de iubire, capabil de un asemenea sacrificiu, încât este pregătit să accepte povara suferinţei semenilor săi, să preia durerea fizica şi s-o ghemuiască în trupul său obişnuit să ingurgiteze maladia, s-o convertească în experienţă a normalităţii şi să facă din ea un experiment literaturiza(n)t. Această bunăvoinţă cristică îşi are rădăcinile într-un crez al providenţei care a însămânţat viaţa pe pământ, lăsând-o să germineze nestingherit, să se împlinească şi să-şi poarte crucea destinului, pentru ca omul să se pregătească, de altfel, pentru adevarata sa călătorie. Blecher îşi asumă condiţia de bolnav şi ar face orice ca să-şi ocrotească prietenul de răul care îi pericliteză fiinţa, recurgând chiar şi la gesturi absurde ce ţin de forţele oculte.

"Ştiu că tu nu crezi în forţele oculte; nici eu, însă dacă ar exista asemenea forţe care să producă o echitate în lume, să împartă şi să repartizeze durerile, ei bine, îţi mărturisesc că aş lua asupra mea cu imensă bucurie disperările şi tristetile tale, pentru a le suferi eu, fiziceşte, în carnea mea, decât să ştiu că te torturează pe tine."[33]

Destinul acestei prietenii surprinsă în epistole este unul durabil, după cum s-a putut observa, însă se profilează şi momente de slăbiciune când sentimentul îşi manifestă capriciile, dovedindu-se mai curând o piatră de încercare ce trebuie surmontată, consolidând şi mai mult legătura dintre corespondenţi. Într-una dintre scrisori, Blecher se arată îngrijorat de posibilele neînţelegeri ce au fost semnalate în scrisoarea precedentă, de tăcerea exasperantă care a provocat "un fond de amărăciune"[34] mistuitor ce-l învăluie într-o mantie a tristeţii. De asemenea, tânărul romancier se simte vinovat atunci când este nevoit să accepte vizitele unor scriitori, cum ar fi Saşa Pană, care în acea perioada nu-şi vorbea cu Geo Bogza, şi îşi propune să fie "cât mai impersonal şi totuşi corect"[35], susträgându-se din această situaţie delicată. Blecher îl cheamă acasă la Roman şi pe poetul Manolescu, urmărind ca discuţia să se canalizeze exclusiv pe noul invitat şi evitând să-l supere pe prietenul său. Foarte hotărât va declara afilierea spiritului bogzian, neîntinând cu niciun gest cultul prieteniei: "nu vreau să am alţi prieteni decât ai tu şi alte sentimente şi preferinţe."[36] Din această cauză, poate că cea mai emoţionantă epistolă pe care o scrie Blecher este cea datată din 29.IX.1936, marcând un moment de frământare lăuntrică, un amestec de amărăciune, sinceritate, remuşcare şi culpabilitate. Blecher mizează în

[30] Idem, p. 84 (Roman, 27.IX.1935);
[31] Idem, p. 77 (Roman, 29.VII.1935);
[32] Idem, p. 132 (Roman, 21. I.1937);
[33] Idem, p. 126 (Roman, 23. XI.1936);
[34] Idem, p.110 (Roman, 11.VI.1936);
[35] Idem, p. 116 (Roman, 26.VI. 1936);
[36] Ibidem;

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

acest sens pe un exces de sinceritate, asumându-şi chiar şi un risc al denigrării, însă pledează pentru virtuţile adevărului în faţa prieteniei:

"am decis să-ţi scriu totul, să-ţi mărturisesc totul, nu vreau să-ţi ascund nimic şi chiar dacă voi trebui să primesc dispreţul tău […] trebuie să rămân până la urmă curat, cel puţin cât priveşte sinceritatea mea faţă de tine."[37]

Spre finalul epistolei, glasul blecherian exprimă o febrilitate emotivă accentuată, dând frâu liber sentimentelor apăsătoare ce-i bulversează fiinţa şi totodată recunoscând păcatul încălcării prieteniei: "În tot ce ţi-am scris până acum n-a răzbatut decât un vag ecou al tuturor chinurilor (da, chinurilor) mele interioare, în această teribilă, îngrozitoare dilema sufletească, unde eram prins între amiciţia pentru tine şi felul meu esenţial de a fi, de a nu putea primi pe cineva decât bine şi amabil." În definitiv, epistolierul dă semne de verticalitate, onestitate faţă de sine şi faţă de ceilalţi, dovedindu-se un suflet preaplin de umanitate. Îşi acceptă pios mustrarea din partea confratelui său şi îşi asteaptă verdictul: "Condamnă-mi această laşitate."

Trecând cu vederea aceste inerente frământări care dovedesc şi mai mult forţa prieteniei dintre Blecher şi Bogza, epistolele reprezintă un real jurnal psihologic, în sensul în care tânărul prozator nu se sfieşte să-şi mărturisească exasperarea afectivă care clocoteşte într-un suflet hipersensibil, curat şi nobil. O recitire fugitivă a scrisorilor ar surprinde mai ales sentimentele desprinse parcă dintr-o piele *ciuruită de gloanţe*, nota dominantă fiind subscrisă tragicului. În discursul epistolar se proiectează tremurul şovăitor al fiinţei blecheriene, glasul sângelui clocotitor care îşi reneagă cursivitatea, se varsă pocalul unor trăiri viscerale ce secătuiesc trupul de atâta suferinţă mocnită. Blecher recunoaşte cameleonismul stărilor ce-l săgetează, de la greaţă, singurătate, tristeţe, nostalgie, descurajare, melancolie, până la disperare şi amărăciune, însă confesiunea este făcută discret, de o deconcertantă însufleţire, fără să lase cumva loc de compătimire. Aminteşte deseori de sentimentul de greaţă, anticipând poate senzaţia neantizată sartriană, fie în legătură cu propria sa existenţă maladivă, dar totuşi reconfortantă în comparaţie cu marile suferinţe umane, fie privind spiritul burghez care epatează prin grandomanie şi superficialitate. Mai întâi, această repulsie este îndreptată către sine, către contextul bolii sale pe care îl transformă într-o banală aventură trupească perturbatoare ce anihilează orice posibilitate de eliberare din capcana timpului:

"îmi este puţin ruşine (şi când am febră e un altfel de sentiment care mă domină, o greaţă pentru mine însumi, dar şi pentru tot ce există), îmi este ruşine de situaţia mea actuală porcesc de bună în timp ce ştiu că alţi oameni o duc greu; nu insist însă asupra acestei idei fiindcă ameninţă să devie literară."[38]

Evită să vorbească despre aspectele repudiabile ale bolii sale, însă când o face, se autocenzurează şi îşi sancţionează drastic orice vorbă care ar semnala ipostaza sa victimizantă:

"nu mi-a fost prea bine, dar mi-am pus în cap să nu mai scriu nimănui detaliile bolii mele fiindcă găsesc greţos să pun pe hârtie şi să etalez mizeria aşa ca un fel de «vitrină de martir.»" [39]

Tot în sfera sentimentului de greaţă se înscrie şi dezgustul autorului pentru tipologia omului burghez romaşcan aflat în pragul dezumanizării totale, iar acest aspect putred al socialului este expus cu un atare nerv în epistole: "Romanul e un oraş infect cu oameni mucegăiţi pe dinafară şi, mai ales, MAI ALES, pe dinăuntru."[40] Taxează orice prezenţă ipocrită

[37] Idem, p. 117 (Roman, 26.VI. 1936);
[38] Idem, p.31 (Roman, 14.X.1934);O N
[39] Idem, p. 51 (Roman, 14.I.1935);
[40] Idem, p. 33 (Roman, 17.X.1934);

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

care îi disturbă liniştea, discreditând umanul dincolo de impulsivitatea animalică pe care o consideră mult mai acceptabilă decât manifestarea lugubră şi scabroasă a individului. Este cazul unui văr burghez, "infect, greţos, bogat"[41] care nu are nimic din splendoarea şi satisfacţia animalică a vietăţii porcine de a se îngropa în murdărie. Această apologie a sentimentului de greaţă care reapare obsesiv în epistolele blecheriene tinde să devină treptat o teoretizare a stării *maudite* ce deposedează omul de condiţia sa umană.

Completând fişa clinică a stărilor blecheriene, este menţionat şi sentimentul de tristeţe pe care îl resimte tânărul romancier odată cu plecarea prietenului său venit în vizită la Roman, în urma căreia îşi face loc "un gol sfâşietor."[42]Pentru a îndepărta această apăsare sufletească, retrăieşte gesturile prieteneşti de împreunare a mâinilor, ca într-o rugă a iubirii fraterne: "Îţi scriu mai mult pentru a prelungi despărţirea noastră care a fost atât de precipitată, pentru a simţi mâna mea în mâinile tale mari, bune."[43] În aceeaşi măsura, amintirea anilor petrecuţi la sanatoriile de la Carmen-Sylva şi de la Berck provoacă o "infinită nostalgie"[44], rememorând peisajul maritim "murdar, cenuşiu, ca o apă cu leşie, dar răcoritor şi cu ceva plin în el, care satisfăcea".[45] Paradoxal, imaginea ştearsă şi mohorâtă a oceanului este ca o frunză pusă pe rana trupului, posibil, o reminiscenţă a stării protective indusă de lichidul amniotic al increatului. Revenind la stările fervente care schizoidează fiinţa blecheriană şi o sfâşie în bucăţi de *carne jupuită de piele*, sunt amintite momentele de atroce suferinţă pe care boala neiertatoare le impune dictatorial unui trup demult mortifiat: "sunt într-o situaţie infernală pur şi simplu […] Într-o noapte, de exasperare, mi-am rupt hainele de pe mine; credeam că explodez, a trebuit să iau calmante şi să ţin mâinile în apă rece ca să mă mai liniştesc puţin."[46]

Corpusul epistolar nu este lipsit de travaliul condiţiei creatoare a omului Max Blecher, scrisorile dezvăluind cu prisosinţă preocupările artistice şi culturale, dar şi proiectele literare la care lucrează. Vocaţia de scriitor este dublată de talentul demonstrat şi în alte domenii artistice, orice gest manifest al produsului atingând cotele artei pure. Încă din primele epistole, Blecher îşi invită prietenul în noua sa locuinţă de la Roman, obicei care se va repeta de-a lungul corespondenţei, şi pentru a fi cât mai convingător ataşează o schiţă în creion "a paradisului terestru în care s-a refugiat prin bunăvoinţa familiei."[47] Pe urmă, aceste deretice mâini scriitoriceşti se îndeletnicesc şi cu alte abilităţi, cum ar fi modelarea unor figurine din lut pe care le oferă într-un dar simbolic familiei Bogza sau atingerea diafană a clapelor de acordeon ce nasc romanţe cu gust de pelin, probabil o fredonare a cântecelor populare ale tarafului Fănică Luca pe care Blecher obişnuia să-l asculte la radio.

Viaţa culturală a lui Blecher este surprinsă în detaliu prin nenumăratele afinităţi elective exprimate în epistole, făcând referire atât la revistele literare pe care le citeşte sau la care colaborează publicând articole cu tematică filosofico-literară (Frizele, Unu, Cuvântul liber, Vremea, Tempo de duminică, Azi, Zorile, Adevărul, Rampa, Dimineaţa), cât şi la lecturile cele mai recente pe care le parcurge (*Les Grand Meaulnes*, cartea lui Aragon- *Les cloches de Bâle*).

Dominanta scrisorilor blecheriene o reprezintă, însă, experienţa scrisului, o metamorfozabilă creaţie la care se ajunge doar prin fuziunea dintre trup şi text, dintre corp şi literă, dintre carapacea de ghips şi condei. Sunt menţionate toate provocările în materie de

[41] Idem, p.38, (Roman, 31.X.1934);
[42] Idem, p.62 (Roman, 5.V.1935);
[43] **Ion, Pop**, *Corespondenţă inedită: M. Blecher către Geo Bogza*, în *România literară*, nr. 6, 2009;
[44] **Mădălina, Lascu**, op. cit., p.75 (Roman, 19.VII.1935);
[45] Ibidem;
[46] Idem, p.79 (Roman, 13.VIII.1935);
[47] **Gheorghe, Glodeanu**, *Un Max Blecher mai puţin cunoscut*, în *Nord Literar*, nr. 11-12 (30-31), noi.-dec.2005;

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

creaţie: eseuri, traduceri, cronici literare, poezii, schiţe şi romane. Merită menţionat proiectul eseistic pe care şi-l propune Blecher cu privire la cei trei "artişti infernali"[48], William Blake, Marchizul de Sade şi Contele de Lotreamont, pe care nu-l finalizează, dar reuşeşte să scrie în cele din urmă un articol despre poetul care îmbrăţişează aceeaşi perspectivă întunecată asupra vieţii:

"Articolul asupra lui William Blake e gata, cred, că e interesant, viaţa artistului e plină de fatalităţi crunte şi de extazuri sublime. În plus Blake a fost un mare obsedat de ideea morţii şi mai ales de decorurile funerare şi prin aceasta l-am simţit aproape de mine şi de unele preocupări din cartea mea."[49]

Similaritatea viziunii spectral-funeste recunoscută de Blecher este evidentă în cazul epistolierului care "trăieşte în intimitate cu moartea"[50], care se naşte cu moartea în privire, în sensul filosofiei heidegeriene. Aceast prag existenţial care ar pune capăt vieţii în Thanatos se pare că nu există în mod cert în viziunea lui Blecher, moartea reprezintă mai curând o trecere futilă către inconştientul colectiv, către marea onirică semnalată de psihanalistul C. G. Jung. Atât biografia autorului, cât şi întreaga proză blecheriană se dovedeşte a fi o *irealitate imedită* creată într-un plan secund al realităţii platonice, un topos esenţializat, mult mai autentic decât realitatea primă. Se remarcă o permanentă oscilaţie între planurile gnoseologice, între contingent şi transcendent, visul dobândind atributul cunoaşterii universale. Existenţa lui Blecher poate fi corelată cu o transă hipnotică lineară prin care Eul inducându-şi starea de visătorie activă ajunge să-şi cunoască Sinele, doar prin exerciţiul recurent al transgresării realului.

"Tot ce fac, tot ce trăiesc, e într-o ameţeală şi o halucinaţie ca şi cum aş fi fumat opium. În definitiv, viaţa este aceeaşi, tot atât de somnambulică, dacă ai fumat opium sau nu."[51]

Posesor al unei constiinţe suspendate, situate undeva la graniţa dintre real şi oniric, Blecher este un "homo bulla al barocului"[52] al barocului care gravitează într-o suprarealitate iluzorie, iar acest miraj al privirii printre gene, aceasta viziune a viziunilor reprezintă, în definitiv, "anticamera clar-obscură a morţii"[53], după cum ar spune Ovidiu Morar.

Scrisul devine o armă vindicativă a fiinţei care răpune timpul cosmogonic, însă comprimarea cronosului subiectiv este neiertătoare pentru tânărul Blecher care deţine controlul raţiunii doar pentru câteva ore, "cel mult două ceasuri pe zi lucide şi calme."[54] În acest ritm fulgerator, eul scriptural blecherian îşi impune propriile exigenţe, iar veşnica nemulţumire în ceea ce priveşte şlefuirea unor articole denotă pecetea perfectibilităţii sub care tronează personalitatea autorului: "În ultima clipă am mai adăugat câteva rânduri, însă acum e poate prea lung, eseul ăsta e parcă de cauciuc, când prea scurt, când prea lung."[55]

Marele vis al lui Blecher ar fi fost iniţierea unui al doilea proiect literar, mult mai însemnat ca scriitură ce ar fi reprezentat "opera vieţii"[56], constând într-o tetralogie romanescă în care să prezinte fie lumea pastişată a panopticului, a cinematografului şi a bâlciului, fie lumea maladivă din sanatoriile Leysin, Berck şi Techirghiol. Ultimul roman propus rămâne la stadiul

[48] **Mădălina, Lascu**, op. cit., p. 49 (Roman, 2.I.1935);
[49] Idem, p. 58 (Roman, 4.III.1935);
[50] **Mihail Sebastian**, *Jurnal*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 86;
[51] **Mădălina Lascu**, op. cit., p.140 (Roman, 19.VIII.1937);
[52] **Rozalia, Groza-Colciar**, *Prezentul în discursul naratic al lui Max Blecher*, în Dacoromania, serie nouă, V–VI, 2000–2001, Cluj-Napoca, p. 287;
[53] **Ovidiu, Morar**, Scriitori evrei din România, Editura Ideea Europeană, Bucureşti, 2006 p. 92;
[54] **Mădălina Lascu**, op. cit., p. 48 (Roman, 28.XII.1934);
[55] Idem, p.51 (Roman, 8.I.1835);
[56] Idem, p.106 (Roman, 18.II.1936);

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

dorinţei, întrucât "scurtul exil terestru"[57] al tânărului scriitor se curmă brusc la vârsta de 28 de ani. Sau poate că această operă reprezintă viaţa autorului extinsă la dimensiunea metafizicului, biografia acestuia fiind *aventura unei scriituri* în sensul lui Jean Ricardou, *psihoromanul* unui muritor fără moarte. Romanul debut *Întâmplări în irealitatea imediată* este menţionat în epistola din 31.X.1934, când Blecher îl înştiinţează pe Bogza despre incursiunea timidă în arta scrisului, cele câteva pagini redactate liniştit anuntând "lucruri tari."[58] Este nevoie de o muncă peste limitele firescului, Blecher încercând să-şi înnobileze sentimentele într-un discurs care rezonează cu freamătul sufletului: "Tot ce-am cetit a vibrat cu putere în mine, a vibrat într-adevăr, fiindcă am simţit în mine curentul acela electric particular emoţiilor adevărate."[59] Roman dedicat în exclusivitate *iubitului, marelui şi dragului* prieten Geo Bogza, trece proba focului, atinge punctul maximal al efortului creativ în momentul declanşării crizei survenite în urma indoielilor autorului care este sceptic în privinţa scrisului:

"sunt chiar disperat câteodata (ieri seară a fost teribil) că nu vor ieşi cum vreau şi altă dată mi se pare că totuşi au o valoare, eu nu ştiu nimic în aceasta, scriu ca un orb."[60]

Şi în următoarele epistole Blecher exprimă nesiguranţa valorică a romanului, găsind întotdeauna câte un colaps textual menit să-i spulbere fărâma de încredere în propriile veleităţi artistice. Pretextând această insuficienţă creativă, invocă amnezia temporară sau neputinţa de a fi redat în cuvinte acea combustie incandescentă a sufletului, fiind în ipostaza celui care îşi reneagă propriile trăiri: "Ceea ce mă tracasează este că nu ştiu ce-am scris, nu ştiu dacă este bun sau rău, sunt zăpăcit de ideea că am isprăvit şi că n-am pus tot ce voiam. Imposibil însă să mai scriu."[61] Intervenţia critică a lui Geo Bogza asupra textelor blecheriene este vizibil declarată în epistole, acesta având privilegiul de a fi primul cititor al lui Blecher, cel mai obiectiv şi exigent observator al scriiturii. Sunt menţionate sfaturile întotdeauna de bun augur ale prietenului său, pe care Blecher le ascultă cu încredere şi uneori acţionează în această direcţie. Acceptă schimbarea titlului de roman şi orice corectură care ţine de sintaxă, "improprietate de termeni, obscuritatea frazei ori incoerenţă."[62] Odată ce romanul este redactat în variantă finală şi este trimis la tipar, sub îngrijirea lui Geo Bogza, Blecher se asigură de toate detaliile publicaţiei, manifestând un exagerat interes asupra aspectului estetic al cărţii: "aranjatul colilor"[63] să fie impecabil, să fie "o hârtie perfect mată, poroasă, albă"[64], să nu se impună vreo dedicaţie, să aibă formatul cărţii lui Mircea Eliade - *Alchimie asiatică*, dar cu mai puţine rânduri pe pagină, etc. Neobosit în ale scrisului, Blecher nici nu aşteaptă să respire laurii primului roman şi începe să lucreze cu aceeaşi forţă intrinsecă, într-un "galop al condeiului"[65], vrând parcă să-şi consume la dublu existenţa fragilă. A doua carte *Inimi cicatrizate* se vrea o continuare a celei dintâi, "tot atât de zguduitoare"[66], dar dramele surprinse se obiectivează într-un "document de valoare umană, valabil oriunde"[67] în care se descrie "viaţa neagră a bolnavilor din Berck."[68] În epistole este surprinsă toată încrâncenarea lăuntrică a creatorului, acesta mărturisind amicului său cele

[57] **Gheorghe Glodeanu,** op. cit., p. 50;
[58] **Mădălina Lascu**, op. cit., p.38 (Roman, 31.X.1934);
[59] Idem, p. 43 (Roman, 24.XI.1934);
[60] Idem, p. 74-75 (Roman, 7.VII.1935);
[61] Idem, p.79-80 (Roman, 13.VIII.1935);
[62] Idem, p. 78 (Roman, 13.VIII.1935);
[63] Idem, p.93 (Roman, 28.XI.1935);
[64] Idem, p. 93-94 (Roman, 2.XII.1935);
[65] Idem, p.65 (Roman, 24.V.1935);
[66] Idem, p.106 (Roman, 18.II.1936);
[67] Idem, p.111(Roman, 11. VI.1936);
[68] Idem , p.119 (Roman,)

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

mai infime aspecte legate de tematică, viziune şi stil adoptate în operă: "am unele lucruri extrem de virulente şi de amare; vreau să fie copleşitoare."[69] Blecher va scrie o operă calitativ- valorică, psihologizată prin trasarea unei axe Ego-Sine ce trece testul individuaţiei, romanele sale fiind "o prelucrare artistică a materialului biografic, dincolo de care să se regăsească sensuri care, cel mult, să mântuie autorul (şi, poate, cititorul) de sentimentul absurdului."[70]

Corespondenţa Blecher- Bogza surprinde, asadar, "laboratorul de creaţie"[71] al scriitorului romaşcan, cu toate temerile, neliniştile, bucuriile şi satisfacţiile editoriale dovedind spontaneitatea şi naturaleţea unui suflet mult prea uman al timpului său. Se poate întrezări în aceste epistole şi o notă aparte a epistolierului, umorul, însă în forma sa cea mai amară, acel haz de necaz sau un fel de a spune râsu-plânsu poetizat. În scrisoarea din 31. X. 1934 Blecher aminteşte despre vizita unui tânăr poet care povesteşte despre întâmplarea nefericită de a scăpa în lac volumul de poeme blecheriene *Corp transparent*. Reacţia lui Blecher este una autoironică, prevestitoare, a unui inevitabil sfârşit: "Curios destin, nu? Şi cu atât mai mult cu cât e vorba de lacul multora din nostalgiile mele."[72] Un episod asemănător este relatat în scrisoarea din 11. II.1936, când Blecher se amuză de discuţia dintre doi ofiteri aflaţi în faţa vitrinei unde era expus romanul *Întâmplări*: "-Ce ţi-e şi cu filosofii aştia! Pentru ce ar pune el «irealitatea imediată» şi n-ar scrie curat «realitatea imediată»"[73] Aceste insolite exemple de umor dovedite în epistolele blecheriene reprezintă de fapt o replică adresată vieţii: Blecher îşi ia în râs destinul crunt care încearcă să-l îngroape mult prea devreme.

Astfel, analiza textelor epistolare impresioneaza cititorul prin sinceritate, naturaleţe, spontaneitate şi autenticitate, constituind un adevarat dosar existenţial, jurnal psihologic şi act de creaţie. Corespondenţa lui Max Blecher, dincolo de valoarea literară, îşi dovedeşte deplin componenta ideologică concurată de valenţa po(i)etica incontestabilă.

Această "corespondenţă cu ecou controlat"[74], după cum spune Iulian Băicuş, reprezintă "unul dintre documentele omeneşti cele mai profund tulburatoare din câte a produs un scriitor român; tulburătoare până la zguduire prin extraordinara tensiune subterană stăpânită cu adevarat eroism de un om care, ştiindu-se condamnat irevocabil şi suportând timp de aproape un deceniu cele mai cumplite dureri ale trupului, a fost în stare să-şi interzică orice tentaţie retorică."[75]

BIBLIOGRAFIE

Alexandru, Protopopescu, *Romanul psihologic românesc*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1978;

Alexandru, Săndulescu, *Literatura epistolară*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972;

B., Tzoani, *Hasmonaea*, an XIX, n.12, iunie 1938;

Doris, Mironescu, Viaţa lui M. Blecher. Împotriva biografiei, Editura Timpul, Iaşi, 2011;

George, Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, Editura Minerva, 1982, editia a II-a;

Gheorghe, Glodeanu, *Max Blecher şi noua estetică a romanului românesc interbelic*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005;

[69] Ibidem;
[70] **Doris, Mironescu**, Viaţa lui M. Blecher. Împotriva biografiei, Editura Timpul, Iaşi, 2011, p.174;
[71] **Ion, Pop**,op. cit.;
[72] **Mădălina Lascu**, op. cit., p. 38 (Roman, 31. X. 1934);
[73] Idem, p. 106 (Roman, 11. II.1936);
[74]**Iulian, Baicuş**, op. cit., p. 166;
[75] **Ion, Pop**, *Prefaţă* în *M. Blecher, mai puţin cunoscut- Corespondenţă şi receptare critică*, Mădălina, Lascu, Bucureşti, Editura Hasefer, 2000;

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)

Gheorghe, Glodeanu, *Un Max Blecher mai puţin cunoscut*, în *Nord Literar*, nr. 11-12 (30-31), noi.-dec.2005;

Ion, Pop, *Corespondenţă inedită: M. Blecher către Geo Bogza*, în *România literară*, nr. 6, 2009;

Iulian, Băicuş, *Max Blecher- Un arlechin pe marginea neantului. Micromonografie critică*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2004;

Mădălina, Lascu, *M. Blecher, mai puţin cunoscut- Corespondenţă şi receptare critică*, Bucureşti, Editura Hasefer, 2000

Mihail Sebastian, *Jurnal*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 86;

Nicolae, Manolescu, *Arca lui Noe*, Manolescu, Editura 1001 GRAMAR Bucureşti, 1998;

Ovidiu, S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol I, Editura Minerva, Bucureşti, 1972;

Ovidiu, Morar, Scriitori evrei din România, Editura Ideea Europeană, Bucureşti, 2006;

Rozalia, Groza-Colciar, *Prezentul în discursul naratic al lui Max Blecher*, în Dacoromania, serie nouă, V–VI, 2000–2001, Cluj-Napoca, p. 283–289 ;

BDD-A23210 © 2016 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.14.88 (2026-09-13 02:57:13 UTC)